

Eva Pavlinušić
Zagreb
pavlinusiceva@gmail.com

Maja Kelić
Poliklinika SUVAG, Zagreb
kelic.maja@gmail.com

Utjecaj poučavanja na ovladanost povratnim glagolima u hrvatskome kao inome jeziku

U radu se raspravlja ovladavanje povratnim glagolima u hrvatskome kao J2. Na početku rada daje se kratki prikaz i podjela povratnih glagola u suvremenim hrvatskim gramatikama i gramatičkome opisu, a potom opisuje način kako se povratnim glagolima pristupa u priručnicima za učenje hrvatskoga kao J2. Istraživanjem se željelo utvrditi razlike u ovladavanju pojedinim skupinama povratnih glagola i utjecaj izravnoga poučavanja na ovladanost povratnosti: naučenost i usvojenost. Početna je pretpostavka da će se glagoli iz skupine pravih povratnih glagola lakše usvojiti nego ostali povratni glagoli. Provjeravalo se i kako poučavanje utječe na ispitanike različitoga stupnja poznavanja hrvatskoga. Sudionici su polaznici individualne nastave hrvatskoga kao J2 kojima je engleski materinski ili prvi jezik. Trebali su opisati radnje na slikama služeći se jednostavnim rečenicama sa subjektom i predikatom. Neke su od slika zahtijevale povratne glagole sa zamjenicom se, druge povratne glagole sa česticom se, a treće su tražile nepovratne glagole. Razina usvojenosti povratnih glagola mjerila se u tri vremenske točke: prije i neposredno poslije poučavanja te nakon mjesec dana.

1. Uvod

Prvi susret s povratnim glagolima učenici hrvatskoga kao stranoga jezika najčešće dožive na samome početku nastave, prilikom predstavljanja sebe i suučenika pomoću glagola *zvati se*. Taj se glagol, pomalo nesretan i zbog svoje morfološke složenosti, u većini udžbenika uvodi već u prvoj lekciji, a da se postojanje povratnih glagola u hrvatskome jeziku te njihove osobitosti uopće ne spominju. Isticanje osebnosti hrvatskoga jezika na samome početku njegova učenja vrlo bi vjerojatno bilo obeshrabrujuće za većinu polaznika, pa se i uvođenje povratnih glagola iz komunikacijskih potreba, a bez gramatičkih objašnjenja, na tom stupnju učenja hrvatskog jezika čini sasvim opravdanim. No s povećanjem broja povratnih glagola na koje polaznici nailaze, kako u udžbeniku, tako i u nastavnoj i izvannastavnoj komunikaciji, raste potreba za njihovim sustavnim prikazom. Nažalost, većina se udžbenika hrvatskoga kao stranoga jezika toj potrebi ne odaziva na prikladan način.

Više je razloga iz kojih su povratni glagoli teški za usvajanje. Ako su polaznici izvorni govornici jezika koji nema povratne glagole, morat će se prvo upoznati s tom kategorijom općenito. Takav je slučaj donekle s govornicima engleskoga jezika, u kojemu se povratnost radnje najčešće može izraziti povratnom zamjenicom uz glagol, kao u (1), ali i bez nje, kao u (2). Svega je nekoliko glagola obvezno povratno (Sinclair 1996).

(1) *He washes himself.*

(2) *He washes.*

Govornici jezika koji imaju povratne glagole obično ne trebaju objašnjenja o prirodi te vrste glagola, no poteškoće se pojavljuju kada pokušaju znanje iz svojega prvoga jezika primijeniti na hrvatske povratne glagole. Francuski jezik, primjerice, ima sustav povratnih glagola umnogome sličan hrvatskome, no velik je broj glagola koji su u jednom jeziku povratni, a u drugome ne, kao u (3) i (4).

(3) *smijati se* — fr. *rire*

(4) *zaspati* — fr. *s'endormir*

Mnogi teoretičari ističu da je pri učenju ili usvajanju stranoga jezika pažnja učenika usmjerena prvenstveno na sadržaj, a tek potom na formu (Van Patten i Williams 2007). Radi ostvarivanja komunikacije učenici nastoje proniknuti u značenje poruke pa konkretna jezična sredstva proizvodnje značenja

ostaju u drugom planu. U okviru te teorije poteškoće u usvajanju povratnih glagola u francuskome kao stranome jeziku Hudson Osborn (2005) objašnjava upravo niskom obavijesnom vrijednošću elementa *se*. Budući da je za razumijevanje iskaza koji sadrži povratni glagol značenje samoga glagola jasno i ako se zanemari zamjenica ili čestica *se*, polaznici je često previde ili prečuju, pa u vlastitim iskazima rabe glagol u ispravnom kontekstu i značenju, ali izostavljajući element *se*. U hrvatskome opažanje glagola kao povratnoga dodatno otežava hrvatski red riječi u rečenici koji *se* često smješta daleko od glagola kojemu pripada. Učenici hrvatskoga kao inoga jezika s takvim se redoslijedom riječi u kojem *se* nije smješten neposredno uz glagol susreću u različitim vrstama diskursa: primjer u (5) preuzet je iz razgovornoga stila,¹ primjer u (6) iz novinsko-publicističkoga stila,² a primjer u (7) iz književno-umjetničkoga stila.³

(5) Kad si *se* ti onda jutros *probudila*?

(6) Iz Fine ističu kako na projektu radi više od 300 Fininih zaposlenika, u dvije smjene, a posebna *se* pozornost, radi osjetljivosti i tajnosti podataka, *posvećuje* zaštiti ovršenika i ovrhovoditelja te kontroli podataka

(7) Dok ga je čitao, osjetio je resku bol u želucu, koje *se* više nikada *nije oslobodio*

1.1. Povratni glagoli u gramatičkim opisima hrvatskoga jezika

Gramatike hrvatskoga jezika (v. tablicu 1) predlažu podjele povratnih glagola koje se međusobno razlikuju, a većinom su temeljene na semantičkim kriterijima (Belaj 2001). Većina ih stoga povratne glagole dijeli na *prave povratne* glagole koji označavaju semantičku povratnost (*kupati se*, *češljati se*), *uzajamno povratne* koji označavaju vršenje radnje između više subjekata (*ljubiti se*, *tući se*) te povratne glagole koji ne označavaju nijedno od toga (*smijati se*, *nadati se*). Posljednju se skupinu najčešće naziva *nepравim* povratnim glagolima i katkad ju se, ovisno o značenju glagola ili obvezatnosti čestice *se*, dijeli na podskupine. Kao kriterij za prepoznavanje pravih povratnih glagola navodi se mogućnost zamjene nenaglašenoga oblika povratne zamjenice *se* njezinim naglašenim oblikom *sebe*.

¹Primjer iz razgovornoga jezika i osobnoga iskustva autorica.

²<http://www.tportal.hr/biznis/gospodarstvo/106312/Fina-blokirala-racune-162-000-gradana.htm>, 14. 1. 2011.

³<http://www.vecernji.hr/kultura/30-prica-miro-gavran-hrvatski-disident-clanak-219573>, 14. 1. 2011.

Nekoliko je obilježja povratnih glagola koja se različito tumače u gramatikama hrvatskoga jezika i pridonose zbruci u njihovu opisu. Glavna je razlika u tumačenju riječi *se* kao zamjenice ili čestice. Neki autori *se* smatraju zamjenicom kod svih povratnih glagola (npr. Barić 1997), dok drugi smatraju da je riječ o elementu koji može biti i zamjenica kao kod glagola tipa *češljati se*, *kupati se* i čestica kao kod glagola tipa *smijati se*, *rugati se* (npr. Belaj 2001, Silić i Pranjković 2005). Nadalje, neki povratni glagoli imaju paralelne prijelazne oblike bez zamjenice ili čestice *se* (*tuširati / tuširati se*, *šetati / šetati se*), a neki nemaju (*smijati se*), dok kod određenoga dijela glagola element *se* mijenja značenje glagola (*crnjeti / crnjeti se*).

Eugenija Barić i sur. (1997) predlažu podjelu na tri skupine, kao u (8). Navode da glagoli prve skupine vrlo često imaju svoje prijelazne parnjake (*češljati se / češljati koga*). Prijelazne parnjake imaju i nepravi povratni glagoli (*šetati / šetati se*), pri čemu je *se* oznaka neprijelaznosti, a ne povratnosti. Nepravi su povratni glagoli svi oni koji ne pripadaju skupini pravih niti uzajamno povratnih glagola.

(8)	Povratni glagoli	Primjeri
i.	pravi — kod njih su subjekt i objekt jednaki, a nenaglasni oblik zamjenice moguće je zamijeniti naglašenim	<i>pripremiti se</i>
ii.	uzajamni	<i>dogovarati se</i>
iii.	nepravi — svi koji nisu pravi niti uzajamno povratni, najčešće medijalni i glagoli koji označavaju radnju	<i>mračiti se, crnjeti se, sramiti se, čuditi se</i> <i>igrati se, rugati se</i>

Stjepan Babić i sur. (1991) uvode i četvrtu skupinu glagola, *aktivno bezobjektne* povratne glagole, kao u (9.iv). Kao što se vidi, neprave povratne glagole dijele na tri podskupine.

(9)	Povratni glagoli	Primjeri
i.	pravi	<i>prati se, čuvati se, hvaliti se</i>
ii.	uzajamno	<i>ljubiti se, grliti se</i>

Polazeći od morfološkoga kriterija, Belaj prototipnim povratnim glagolima, za razliku od ostalih autora, smatra glagole sa česticom *se* kao obveznim elementom (*smijati se, bojati se*). Prilazeći kategoriji povratnih glagola na drugačiji način nego ostali autori, autor uspijeva izbjeći da prototipni član kategorije bude glagol koji osnovno obilježje kategorije, zamjenicu ili česticu *se*, nema u svakom, već samo u određenom jezičnom kontekstu. Takav su slučaj semantički prototipni povratni glagoli koji *se* imaju kada izražavaju povratnost, ali ne i kada izražavaju prijelaznost (*kupati se / kupati koga*). S obzirom na opisanu složenost, nesustavnost i nepreglednost podjela temeljenih na značenju, odnosno na semantičkom kriteriju, Belajeva se podjela s metodološkoga stajališta čini osnovanom i stoga boljom i korisnijom.

Sličnu podjelu iznose Josip Silić i Ivo Pranjković (2005) u svojoj gramatici, ali njihova podjela obuhvaća četiri skupine, kao u (12).

(11)	Povratni glagoli	Primjeri
i.	čestica <i>se</i> sastavni je dio morfološkoga i leksičkosemantičkoga ustroja glagola	<i>smijati se</i>
ii.	s obveznom česticom <i>se</i> i uzajamnim značenjem	<i>natjecati se</i>
iii.	glagoli koji se pojavljuju sa česticom <i>se</i> i bez nje	<i>micati se / / micati koga, što</i>
iv.	glagoli u kojima <i>se</i> nije čestica nego zamjenica i ima sintaktičku ulogu objekta	<i>brisati se / brisati sebe</i>

U tablici 1 dan je pregled različitih podjela povratnih glagola u hrvatskim gramatičkim opisima.

POVRATNI GLAGOLI U GRAMATIKAMA HRVATSKOGA JEZIKA				
Barić i sur. (1997)	Pravi povratni	Uzajamno povratni (recipročni)	Nepravi povratni	
Babić i sur. (1991)	Pravi povratni	Uzajamno povratni (recipročni)	Nepravi povratni	Aktivno bezobjektni povratni
Grubišić (2007)	True reflexive verbs /pravi povratni/	Verbs expressing reciprocity / uzajamno povratni	Verbs expressing qualities of human beings, animals, things / glagoli koji izražavaju obilježja ljudi, životinja i stvari	Reflexive verbs which cannot be classified in any of the before mentioned groups / ostali povratni glagoli/
Belaj (2001)	Primarnopovratni glagoli (<i>se je</i> čestica, nije moguća upotreba glagola bez nje)	Sekundarnopovratni glagoli (nepravi povratni i uzajamno povratni)	Tercijarnopovratni glagoli (<i>se je</i> povratna zamjenica, glagol njome rekcijски upravlja kao svakim drugim objektom)	
Silić, Pranjković (2005)	<i>se je</i> čestica, sastavni dio morfološkoga i leksičsemantičkoga ustroja	Glagoli s obveznom česticom <i>se</i> i uzajamnim značenjem	Glagoli koji se pojavljuju sa i bez čestice <i>se</i>	Glagoli u kojima <i>se</i> nije čestica, nego zamjenica

Tablica 1: Pregled podjela povratnih glagola u gramatikama hrvatskog jezika

Unatoč tomu što se Belajeva podjela pokazuje najsvjetlijom, ovaj se rad oslanja na tradicionalniju podjelu na prave povratne, uzajamno povratne i nepravne povratne glagole, poput one u Barić i sur. (1997). S obzirom na to da se i u učenju i u poučavanju stranoga jezika polazi od značenja, odabrana je navedena podjela temeljena na semantičkom kriteriju. Pomoću takve podjele moguće je polaznicima približiti značenja različitih povratnih glagola i elementa *se* olakšavajući time njihovo usvajanje. Prave povratne glagole pritom se objašnjava kao glagole koji označavaju radnju koja se vraća na svoga vršitelja, uzajamno povratne kao glagole kod kojih se radnja odvija između više vršitelja radnje, dok nepravi povratni glagoli većinom označavaju radnje koje vršitelj obavlja nesvjesno ili nenamjerno. Navedena podjela čini se osobito prikladnom za prvi sustavan susret s povratnim glagolima u hrvatskom jeziku, iako ne obuhvaća sve povratne glagole, a mnoge od njih ne objašnjava na zadovoljavajući način. No sve je ostale važne podatke o toj skupini glagola, poput razlikovanja glagola koji mogu biti i prijelazni i povratni od onih koji tu mogućnost nemaju (*buditi se / buditi koga* naspram *smijati se*) ili uključivanja ostalih semantički specifičnih nepravih povratnih glagola (sativni glagoli, *verba meteorologica* i ostali, kako ih klasificira Oraić 2008), moguće poslije nadograđivati. Svrha uvođenja podjele povratnih gla-

gola u nastavu ne bi trebala biti opteretiti polaznike podacima gramatičke prirode, već im objasniti da je u hrvatskome jeziku za izražavanje nekih semantičkih obilježja radnje — njezina vraćanja na vršitelja radnje, obavljanja radnje između više vršitelja ili odsutnosti namjere vršitelja radnje — nužno rabiti zamjenicu ili česticu *se*.

1.2. Povratni glagoli u udžbenicima hrvatskoga kao inoga jezika

Od udžbenika pregledanih za potrebe ovoga rada (popis se nalazi u popisu literature) povratnim se glagolima najozbiljnije bavi i inače najjobuhvatniji udžbenik za početnike *Hrvatski za početnike 1* (Čilaš-Mikulić i sur. 2006). Redosljed zanaglasnica u prezentu, perfektu i futuru povratnih glagola obrađuje se u nastavnoj jedinici *Školovanje, posao, svakodnevnica*. U njoj se pojavljuju glagoli iz sve tri skupine, iako brojnošću prevladavaju pravi povratni glagoli. Ne obrađuju se razlike u značenju i funkciji zamjenice / čestice *se*, niti se spominje da se neki povratni glagoli pojavljuju bez elementa *se* ako uza se imaju izravan objekt. Na vrlo sličan način povratni se glagoli pojavljuju u tekstu i vježbama u udžbeniku *Dobro došli* (Barešić 1987), bez ikakvih objašnjenja.

U udžbeniku *Razgovarajte s nama!* (Čilaš-Mikulić i sur. 2008) namijenjenom naprednijim polaznicima povratni se glagoli u većem broju pojavljuju u sklopu lekcija koje obrađuju glagole s neizravnim objektom u dativu, instrumentalu i genitivu, no niti taj udžbenik ne donosi nikakva objašnjenja kategorije povratnih glagola.

Među pregledanim udžbenicima nikakve obavijesti o povratnim glagolima, kao ni vježbe namijenjene njihovom usvajanju, ne donose udžbenici *Učimo Hrvatski* (Barac-Kostrenčić i sur. 1982) i *Učimo Hrvatski 3* (Kostrenčić, Kovačićek, Lukić 2002). Neki pak od udžbenika zbog specifične namjene i sadržaja ne donose nikakve gramatičke preglede. Takvi su udžbenici *Hrvatski jezik 1* (Požgaj-Hadžić 2008), *Hrvatski jezik 1* (Krašić, Grubišić 1997) *Reci mi hrvatski* (Juričić 1994) te *Učimo hrvatski* (Cesarec i Čilaš 2003).

2. Cilj i pretpostavke

Osnovni je cilj ovoga rada ispitati usvojenost povratnih glagola kod polaznika nastave hrvatskoga jezika kojima je prvi jezik engleski, dakle, jezik koji nema povratnih glagola. Željelo se ispitati kakav je odnos usvojenosti povratnih glagola i njihovih značenjskih tipova te kakav je učinak sustavnoga podučavanja povratnih glagola koje se temelji na razlikama u značenju povratnih glagola različitih skupina.

Polazna je pretpostavka da govornici jezika koji nema povratne glagole tijekom učenja hrvatskoga jezika lakše usvajaju semantički prototipne po-

vratne glagole kod kojih je vršitelj radnje ujedno i predmet radnje nego ostale povratne glagole. Ti se glagoli smatraju prototipnim povratnim glagolima iz razloga koje navodi Belaj (2001:1–2) “Tako bi se npr. pravi povratni glagoli, prema rečenom u gramatikama, mogli smatrati prototipičnima upravo prema konkretiziranju temeljne semantike povratnosti, tj. prema prisutnosti sema vraćanja koji je u svom doslovnom značenju, u značenju vraćanja radnje koja kreće od subjekta ponovo na taj isti subjekt, prisutan jedino kod njih.” Stoga se pretpostavlja da će i sudionici ovoga istraživanja u početnom ispitivanju pokazati bolju usvojenost pravih povratnih glagola.

Druga je pretpostavka da će se nakon sustavne pouke razlike u usvojenosti među glagolima različitih semantičkih skupina smanjiti. Naime, prilikom učenja inoga, posebno stranoga jezika, govornici se oslanjaju na svoja metajezična znanja kako bi nadoknadili nedovoljnu jezičnu kompetenciju. Za razliku od izvornih govornika nekoga jezika, oni svoja morfosintaktička znanja pohranjuju u deklarativno pamćenje te svoju jezičnu proizvodnju metajezično nadziru (Paradis 2009).

3. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo četvero sudionika s engleskoga govornoga područja, polaznika individualne nastave hrvatskoga kao inoga jezika. Svi su izvorni govornici engleskoga jezika. Za tri sudionika hrvatski je strani jezik, dok je jednome sudioniku hrvatski nasljedni i materinski, ali drugi jezik. Međusobno se podosta razlikuju po broju sati nastave hrvatskoga jezika koju su pohađali, a u trenutku ispitivanja polazili su nastavu hrvatskoga jezika na razinama A1, A2, B1 i B2. U nastavi rabe udžbenik *Hrvatski za početnike 1* (Čilaš-Mikulić i sur. 2006). S povratnim glagolima susretali su se tijekom nastave u udžbeniku, raznim nastavnim materijalima i komunikaciji te u komunikaciji i tekstovima izvan nastave, ali povratne glagole kao skupinu osobitih glagola niti njihove semantičke značajke nisu obrađivali na sustavan način.

4. Metode

Za potrebe ovoga istraživanja prihvaćena je, dakle, podjela povratnih glagola na prave povratne, uzajamno povratne i neprave povratne glagole. Sam proces istraživanja sastojao se od trokratnoga ispitivanja sudionika te obrade nastavne jedinice *Povratni glagoli*.

Za ispitivanje je izabrano osamnaest povratnih glagola, po šest iz svake skupine, te devet nepovratnih glagola koji su služili kao ometači. U nastavnu jedinicu *Povratni glagoli* osim glagola rabljenih u istraživanju uključena su po tri dodatna povratna glagola iz svake skupine, što je ukupno dvadeset

i sedam povratnih glagola. Svi su izabrani glagoli nesvršeni jer je zadatak sudionika u istraživanju bio opisati radnju prikazanu na fotografiji rabeći odgovarajući glagol u prezentu.

Pri izboru povratnih glagola za istraživanje i nastavu autorice se nisu vodile prvenstveno njihovom čestotnošću prema *Hrvatskom čestotnom rječniku* (Moguš, Bratanić, Tadić 1999), budući da je on rađen isključivo na temelju pisanoga korpusa. Odlučile su građu za ispitivanje izabrati među povratnim glagolima koji se pojavljuju u udžbeniku *Hrvatski za početnike 1* kojim se ispitanici u nastavi i inače služe i koji se oslanja na komunikacijski i gramatički pristup poučavanju stranoga jezika (Čilaš-Mikulić i sur. 2006). Budući da je u istraživanoj nastavi stranoga jezika govoreni jezik na prvome mjestu, udžbenik koji služi i za čitanje naglas i razgovaranju na nastavi smatraju pouzdanijim pokazateljem primjerenosti i korisnosti pojedinoga glagola sudionicima istraživanja. Stoga se svi glagoli izabrani za istraživanje pojavljuju u spomenutom udžbeniku, kao i većina od devet dodatnih glagola uključenih u nastavnu jedinicu.

Provedena su tri ispitivanja: početno, neposredno nakon obrade nastavne jedinice i odgođeno ispitivanje. Sva su tri ispita bila identične strukture koja se oslanja na pobudnu (elicitirajuću) metodu i sadržavali su istih osamnaest povratnih i devet nepovratnih glagola. Uz fotografiju obavljanja radnje te glagol u infinitivu na engleskom jeziku ispod fotografije, sudionicima je ponuđena jednostavna rečenica kao u (13) s izostavljenim predikatom, npr. kao u (14).

(13) subjekt — glagolski predikat u 3. licu — objekt ili priložna oznaka ili ništa

(14) Pero i Vedran _____ u parku.

Zadatak je sudionika bio u rečenicu uvrstiti glagol na hrvatskom jeziku u odgovarajućem broju, pri čemu je osobita pozornost posvećena jednolikoj raspodjeli subjekata u množini među svim glagolskim skupinama kako ispitanici ne bi uzajamno povratne glagole prepoznali upravo po subjektu u množini. Ispiti su se međusobno razlikovali poretkom glagola, fotografijama i ponuđenim rečenicama (v. Prilog 1).

Budući da je cilj rada ispitati jesu li sudionici glagole koji označavaju semantičku povratnost, glagole koji označavaju semantičku uzajamnost te nepravne povratne glagole u jednakoj mjeri usvojili kao povratne, ispravnim odgovorom smatrala se upotreba zamjenice ili čestice *se* čak i ako ispitanik sam glagol nije točno imenovao, ili ga uopće nije imenovao. Morfološke pogreške nisu se uzimale u obzir.

Nastavna jedinica *Povratni glagoli* obrađena je unutar dva predavanja u trajanju od po jednoga školskoga sata. Povratni su glagoli predstavljeni pomoću dva uručka vlastite izrade. Na prvome je uručku bio trodijelni tekst *Priča o Ani* u kojemu je svaka skupina povratnih glagola smještena u odgovarajući kontekst. Uručak je sadržavao i zadatke provjere razumijevanja teksta.

Prva je skupina predstavljena pričom o jutarnjim aktivnostima članova Anine obitelji, a rabljeni su glagoli *češljati se, umivati se, oblačiti se, brijati se, šminkati se, uređivati se, kupati se, brisati se* i *tuširati se*.

Uzajamno povratni glagoli *svadati se, ljubiti se, gledati se, tući se, sresti se, rukovati se, grliti se, pozdravljati se* i *voljeti se* uklopljeni su u priču o odnosu dvojice Aninih sinova. Nepravi povratni glagoli predstavljeni su u kontekstu slavljenja Božića u Aninoj obitelji. To su glagoli *smijati se, čuditi se, osjećati se, veseliti se, nadati se, diviti se, šaliti se, sjećati se* i *bojati se*.

Na drugome je uručku izravno navedena podjela povratnih glagola na prave, uzajamno povratne i neprave povratne glagole, a upozoreno je i na mogućnost postojanja paralelnih prijelaznih glagola. Razumijevanje podjele i uporabe povratnih glagola provjereno je zadacima zaokruživanja točnoga oblika, ispravljanja pogriješke i uvrštavanja glagola u odgovarajuću rečenicu.

5. Rezultati i rasprava

Rezultati su prikazani u apsolutnim brojevima, tablicama i stupčastim dijagramima. Zbog preglednosti u dijagramima nije prikazana skupina kontrolnih glagola.

U početnome je ispitivanju ukupan rezultat najviši za skupinu pravih povratnih (v. tablicu 2), točno ih je proizvedeno 14, čime su se oni pokazali skupinom čije su glagole sudionici uvjerljivo najbolje prepoznali kao povratne. Uzajamno povratne i neprave povratne glagole sudionici su riješili s jednakim uspjehom, točno ih je proizvedeno po 9. Ni u jednoj kategoriji svi sudionici ispitivanja nisu sve povratne glagole točno riješili.

Ispitivanje	Pravi povratni točnih 0–24	Uzajamno povratni točnih 0–24	Nepravi povratni točnih 0–24	Svi povratni točnih 0–72	Kontrolni glagoli točnih 0–36
Početno	14	9	9	32	31
Završno	23	16	19	58	32
Odgođeno	21	19	14	54	33

Tablica 2. Ukupan broj točno riješenih zadataka prema skupinama glagola

Iako su se polaznici razlikovali po razini znanja, i to prilično: u četiri stupnja, u početnome se ispitivanju nisu toliko razlikovali u točnoj proizvodnji svih skupina glagola, npr. učenik najniže i najviše razine proizveli su jednak broj

točnih pravih povratnih glagola (v. tablicu 3). Polaznici obje razine A nisu proizveli ni jedan točan nepravni povratni glagol, za razliku od polaznika obje razine B koji su ih proizveli više od pola (4 i 5). Troje od četvero sudionika najbolje je riješilo skupinu pravih povratnih glagola. Četvrti je sudionik najbolje riješio skupinu nepravih povratnih glagola. On je jedini nasljedni govornik hrvatskoga jezika i pokazao je u tome drugačiji obrazac početne usvojenosti povratnih glagola.

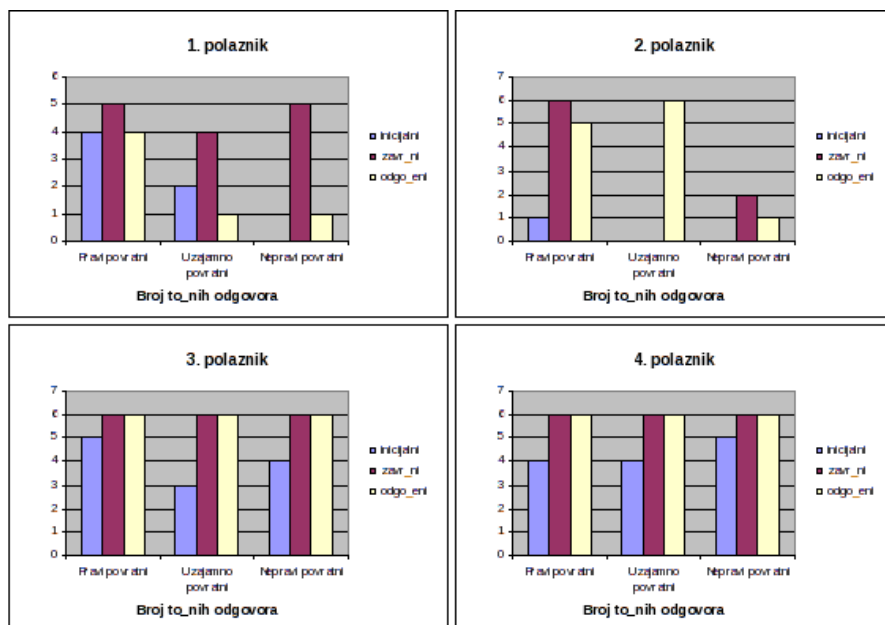
Polaznici	Ispitivanje	Pravi povratni točnih 0–6	Uzajamno povratni točnih 0–6	Nepravni povratni točnih 0–6	Kontrolni točnih 0–9
1. polaznik (razina A1)	Početno	4	2	0	8
	Završno	5	4	5	8
	Odgodeno	4	1	1	9
2. polaznik (razina A2)	Početno	1	0	0	5
	Završno	6	0	2	7
	Odgodeno	5	6	1	9
3. polaznik (razina B1)	Početno	5	3	4	9
	Završno	6	6	6	9
	Odgodeno	6	6	6	9
4. polaznik (razina B2)	Početno	4	4	5	9
	Završno	6	6	6	8
	Odgodeno	6	6	6	8

Tablica 3. Rezultati ispitivanja po skupinama glagola i sudionicima u sve tri točke ispitivanja

Poučavanje o povratnosti bilo je korisno kod ispitanih glagola polaznicima dviju razina B jer su i u završnome i u odgođenome ispitivanju proizveli sve točne glagole. Poučavanje je kratkoročno, prema završnomu ispitivanju, na razinama A bilo najdjelotvornije kod pravih povratnih glagola za polaznika na razini A2 i nepravih povratnih glagola za polaznika na razini A1.

Čini se da je za usvajanje poučavanje bilo korisno i polazniku razine A2 jer je u odgođenom ispitivanju proizveo više točnih glagola u svim kategorijama, posebno zato što je on u početnom ispitivanju znao još manje točnih povratnih glagola od polaznika na razini A1. Međutim, iznenađuju rezultati završnoga ispitivanja kada nije proizveo ni jedan točan uzajamno povratni glagol i rezultati odgođenoga kada je proizveo sve točne uzajamne glagole.

Za usvajanje je poučavanje bilo najmanje korisno polazniku A1 razine, koji je početno najbolje znao prave povratne glagole, a ni jedan nepravni. Iako je naučio obilježja u svim kategorijama, pa je u završnome ispitivanju pokazao očit pomak u sve tri skupine, u odgođenom ispitivanju nije bio ukupno bolji od početnoga, osim što je proizveo jedan nepravni povratni glagol (više), a jedan uzajamno povratni glagol manje. Kod njega je najmanje dugoročne koristi bilo u poučavanju nepravim povratnim glagolima, a to se pokazalo i kod sudionika na razini A2.

Grafički prikaz 1: Rezultati za svakoga od sudionika

Skupina pravih povratnih glagola najbolje je riješena i u završnom ispitivanju, i to s 23 točno riješena zadatka od njih 24, a slijedi je skupina nepravilnih povratnih glagola s 19 točno riješenih zadataka. Sudionici su u završnom ispitivanju imali najviše poteškoća s prepoznavanjem povratnosti u skupini uzajamno povratnih glagola u kojoj su točno riješili 16 zadataka (v. tablicu 2). To se dogodilo usprkos strategiji prepoznavanja uzajamno povratnih glagola u hrvatskome jeziku koja je sudionicima predložena tijekom obrade nastavne jedinice kao glagola čiji bi engleski ekvivalenti uza se mogli (ali ne moraju) imati izraz *each other*, kao u (15).

- (15) Ljube se.
They kiss each other.

Dva su polaznika, obojica na višem stupnju poznavanja hrvatskoga, u završnom ispitivanju sve tri skupine riješila sa stopostotnom točnošću. Uslijed toga te maloga broja ispitanika ne može se točno utvrditi je li u završnom ispitivanju došlo do smanjenja razlika u broju točno riješenih zadataka među

skupinama. Ipak se može reći da su svi sudionici nakon obrađene nastavne jedinice poboljšali svoj učinak. Kod sudionika 1 smanjile su se i razlike u broju točnih odgovora među skupinama. Kako je sudionik 2 u početnom ispitivanju imao vrlo loše rezultate, zanimljivo je da je nakon nastavne jedinice najbolje riješio upravo zadatke iz skupine pravih povratnih glagola, što upućuje na to da je prepoznao povratnost u njihovu značenju.

I u odgođenom je ispitivanju najviše uspješno uvrštenih glagola među glagolima iz skupine pravih povratnih glagola, dok se uspješnost rješavanja zadataka s glagolima drugih dviju skupina promijenila te su u odgođenom ispitivanju najlošije riješeni zadatci s nepravim povratnim glagolima.

Potvrdila se i pretpostavka da će izravno poučavanje, odnosno obrada nastavne jedinice, utjecati na poboljšanje uspješnosti: u završnom je ispitivanju po sedam zadataka više uspješno riješeno u skupini pravih i uzajamno povratnih glagola, a u skupini nepravih povratnih glagola rezultat završnoga ispitivanja bolji je za čak deset točno riješenih zadataka. Pri tome se pokazalo da ono različito djeluje na sudionike istraživanja različite razine znanja. Zbog maloga broja sudionika rezultate nije moguće statistički potvrditi, ali oni pokazuju različitost.

No, u završnom se ispitivanju sudionici još dobro sjećaju nastavne jedinice i moguće je da zadatke rješavaju prisjećajući se rabljenih materijala. Završno ispitivanje u svakom slučaju pokazuje naučenost. Stoga je odgođeno ispitivanje (bolji) pokazatelj usvojenosti pojedine skupine povratnih glagola. Mjesec dana nakon završnoga ispitivanja utjecaj je poučavanja i dalje zamjetan, iako se broj točno riješenih zadataka u skupini pravih i nepravih povratnih glagola smanjio za dva, odnosno pet, dok je broj točno riješenih glagola iz skupine uzajamno povratnih glagola porastao za tri.

S obzirom na to da su se sudionici u prethodnoj nastavi hrvatskoga jezika, a vrlo vjerojatno i u izvannastavnim situacijama, u podjednakoj mjeri susretali s povratnim glagolima svih triju skupina, viša razina usvojenosti pravih povratnih glagola ne bi trebala biti posljedica veće izloženosti toj skupini glagola. Vjerojatniji je razlog tomu semantička prototipnost pravih povratnih glagola, odnosno činjenica da ti glagoli označavaju radnju koja je semantički povratna pa je upotreba povratne zamjenice uz njih semantički opravdana. Takav je način izražavanja povratnosti radnje očito blizak čak i izvornim govornicima engleskoga jezika, unatoč tomu što u njihovu materinskom jeziku za izražavanje povratnosti radnje povratna zamjenica nije nužna.

Ovakvi rezultati stoga bi mogli poslužiti kao potvrda tvrdnje da se najlakše i najbrže usvajaju jezične strukture koje označavaju semantički prototipne koncepte. Moguće je da znatno manjemu broju izostavljanja elementa *se* uz prave povratne glagole nego uz ostale povratne glagole pridonosi i njegova sintaktička uloga izravnoga objekta koju uz prave povratne glagole

preuzima, dok uz uzajamno povratne i nepravne povratne glagole *se* nema tu funkciju.

I dok je barem uz uzajamno povratne glagole prisutnost čestice *se* semantički motivirana jer izražava uzajamnost, uz nepravne povratne glagole ona nema ni tu dimenziju. Ipak, u završnom ispitivanju, neposredno nakon obrade nastavne jedinice, polaznici u približno jednakoj mjeri izostavljaju element *se* uz nepravne povratne i uzajamno povratne glagole, s tim da su rezultati za skupinu nepravih povratnih glagola čak i bolji. Osim što upućuje na to da se sudionici ne oslanjaju na semantičku razinu u prepoznavanju uzajamno povratnih glagola, takav je rezultat u neskladu i s očekivanim prijenosom iz engleskoga jezika.

Budući da se u odgođenom ispitivanju broj uzajamno povratnih glagola približava broju točno prepoznatih pravih povratnih glagola, može se zaključiti da su polaznici prepoznali povratnost i u ovoj skupini.

6. Zaključak

Rezultati svih triju ispitivanja upućuju na točnost pretpostavke da je stranim govornicima koji uče hrvatski jezik među povratnima najlakše usvojiti prave povratne glagole, dok s usvajanjem uzajamno povratnih i nepravih povratnih glagola imaju više poteškoća.

Dobiveni rezultati, iako proizlaze iz vrlo maloga broja ispitanika, pokazuju da su u usvajanju povratnih glagola strancima koji uče hrvatski jezik uz komunikacijsku metodu potrebna i metajezična znanja. Međutim, ne na svim razinama. Izravno poučavanje povratnim glagolima svih triju skupina čini se izrazito korisno na razinama B, i neposredno i dugoročno. Kako bi se poboljšao stupanj usvojenosti povratnih glagola kao jedne od složenijih gramatičkih pojava u hrvatskom jeziku, potrebno ih je u udžbenicima za razine B (samostalni korisnik) sustavno opisati, upoznavajući polaznike s postojanjem različitih skupina povratnih glagola te s razlikama u značenju i uporabi glagola pojedine skupine, uz već obrađeno mjesto zanaglasnice *se*. Međutim, za korisnike na nižim razinama ne čini se da izravno poučavanje povratnim glagolima ima jednaku ulogu. Na samome početku učenja izravno poučavanje povratnosti ima samo kratkoročni uspjeh pa se čini da ovladavanje povratnošću (osim donekle kod pravih povratnih glagola) nije u skladu s tim stupnjem jezičnoga razvoja u hrvatskome kao inome jeziku, tj. s razinom A1. Na razini A2 izravno poučavanje ima očitoga uspjeha samo kod pravih povratnih glagola, i kratkoročno i dugoročno. Trebalo bi još drugim istraživanjima provjeriti je li odgođeni uspjeh kod uzajamno povratnih glagola na toj razini posljedica poučavanja, a na većemu uzorku jesu li navedeni rezultati statistički značajni.

7. Prilog — primjer ispitnoga materijala

POGLEDAJTE SLIKU I DOPUNITE REČENICU!

Helena _____ .
laugh

Petar i Sanja _____ .
quarrel

Ante i Tina _____ .
cook

8. Literatura

- Babić, S. i sur. (1991) *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti — Nakladni zavod Globus.
- Barac-Kostrenčić, V. i sur. (1982) *Učimo hrvatski*, Zagreb: Centar za učenje stranih jezika — Matica iseljenika Hrvatske.
- Barić, E. i sur. (1997) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Belaj, B. (2001) Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku, *Suvremena lingvistika*, 51: 1–11.
- Čilaš-Mikulić, M. i sur. (2006) *Hrvatski za početnike 1*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čilaš-Mikulić, M. i sur. (2008) *Razgovarajte s nama! — udžbenik hrvatskog jezika za više početnike*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Grubišić, V. (2007) *Croatian Grammar*, Toronto: Hrvatske iseljeničke škole Amerike i Kanade.
- Juričić, D. (1994) *Reci mi hrvatski*, Zagreb: Školska knjiga.
- Kostrenčić, V. i sur. (2002) *Učimo hrvatski 3*, Zagreb: Centar za strane jezike.
- Moguš, M., Bratanić, M., Tadić, M. (1999) *Hrvatski čestotni rječnik*, Zagreb: Zavod za lingvistiku i Školska knjiga.
- Oraić, I. (2008) Kako razvrstati glagole s elementom *se* u valencijskome rječniku hrvatskih glagola?, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34: 269–283.
- Paradis, M. (2009) *Declarative and procedural determinants of second languages*, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Požgaj-Hadžić, V. (2008) *Hrvatski jezik 1*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Silić, J., Pranjković, I. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Sinclair, J. (1996) *English Grammar*, London: Harper Collins Publishers.
- Van Patten, B., Williams, J. (2007) *Theories in Second Language Acquisition: An Introduction*, New York: Routledge.

Acquisition of reflexive verbs in Croatian as a second and foreign language

This study analyses the acquisition of different types of reflexive verbs in Croatian as a second and foreign language. Since there are a few different classifications of reflexive verbs in modern Croatian grammar, a brief overview of them is given in the first part of the study, followed by a description of different presentations of reflexive verbs found in course books for Croatian as a second language. The goal of this study is to determine possible differences in acquisition of reflexive verbs according to their features. The hypothesis is that Croatian reflexive verbs which are accompanied with

the reflexive enclitic pronoun se are easier to acquire than other types of reflexive verbs, such as those that are accompanied with se in some other function. The participants are Croatian foreign and second language learners attending individual classes. Their first language is English. Their task in the study was to describe actions on pictures using simple subject — verb construction. Some of the actions required using reflexive verbs with se as a pronoun, some using reflexive verbs from other groups, while some were to be described using non-reflexive verbs. The accuracy of the use of each type of reflexive verb was measured at three different points in time and the results for each subject were compared and discussed.

Key words: reflexive verbs, Croatian as L2, teaching and learning grammar

Ključne riječi: povratni glagoli, hrvatski jezik kao J2, poučavanje i učenje gramatike